

1 Vodnjak na Žalah Ena najbolj samosvojih Plečnikovih stvaritev v Ljubljani je njegov pokopališki kompleks na Žalah. Plečnikov vodnjak je bela, kamnita čaša, ki stoji v eni od prostorskih osi in razbremeni praznino ob molilnici. Postavljen je tako, da žalovalci lahko počivajo na bližnji klopi in spremljajo večer pretok vode, simbola življenja. □ Vodnjak ni bil nikoli izdelan tako, kakor ga je izrisal Plečnik s sodelavci. Na rob korita je v načrtih postavil simbol ognja in protiutež vodi, petelina. Znova je uporabil navidezno labilnost na stabilnem podstavku. Petelin sam naj bi bil postavljen na kroglo, kar bi vizualno poudarilo nemir krhke uravnoveženosti. **2 Vodnjak Šentjakobskega trga** Tri kamnite posode vodnjaka stoje med cerkvijo sv. Jakoba in Karlovo cesto. Postavljene so na peščen otok, za masivnim stebrom z Marijinim kipom. Zaobljena korita so posoda življenja, v katero se iz pršila v manjšem, zgornjem koritu voda pretaka navzdol, v širši posodi in umirja v spodnjem bazenu. □ Arhitekt Plečnik je na nenavadni parceli trga, med cerkvijo sv. Jakoba in prizidano Gruberjevo palačo, v dolgem časovnem razponu od 1926 do 1938 ustvaril zanimivo celoto. Peščeni trg je klančina, ki se dviguje od brega Ljubljanice proti grajskemu griču. Na širšem delu stoji moško pokončna kamnita gmota, zaobljen steber z Marijinim kipom na vrhu. Ženski protipol so zaobljene posode vodnjaka. **3 Vrazov trg** Vrazov trg danes ne zasluži svojega imena. Samo slepa ulica je, ki vodi do bolnišnic in zapornic na Ljubljani. V senci dreves zgolj obiskovalci zdravnikov lahko opazijo vzvalovano ograjo. Ograja sama je meja nekdanje župnijske posesti pri Svetem Petru. Nastajala je dolgo, saj je akvarelne risbe zanjo izdelal mladi Plečnik leta 1899 kot svoj prvi projekt za Ljubljano. Tedaj ni bil izpeljan. Kasneje je oblikoval drugačno, zidano ograjo s krožnimi linami ob gornjem robu. Line so zaščitene s kovinskimi križi. Ob tleh ograje je nedaleč od brega Ljubljanice arhitekt Plečnik načrtoval apsidno in vanjo dodal preprosto korito v obliki kroga in z zaobljenim robom tik ob tleh. Vodnjak je bil urejen leta 1932. **4 Vodnjak ustavnega sodišča** Palača sedanjega Ustavnega sodišča je bila med obema vojnama preurejena za Trgovinsko zbornico. Njena oprema je morala sevati razkošje materialov. Bolj samosvoje in intimno plemenitenje stavbe je arhitekt ustvaril na notranjem dvorišču. Ozek, osenčen prostor ni mogel zaživeti samo z nekaj rastlinja in umetnik je dodal nov element. Postavil je vodnjak in z njim kot z akupunkturno iglo ozdravil začelje hiše. **5 Vodnjak pri cerkvi sv. Florjana** Vodnjak pri cerkvi sv. Florjana sodi med stenske vodnjake. To so vodnjaki, ki ne dominirajo sredi trgov in parkov. Pritrjeni so ob pročelja stavb. S svojo velikostjo pa lahko obvladajo vso stavbo in širši prostor, kar kaže Fontana di Trevi v Rimu, ki je najbolj znan stenski vodnjak na svetu. □ Ljubljanski vodnjak je skromnejši. Sestavili so ga iz stopnic, ustnika za vodo z dekorativno masko, zaobljene kamnite posode pod ustnikom in širokega okvira, ki v obliki portala ščiti steno za vodnjakom. **6 Vodnjak z ribo** v Križankah, nad Emonsko cesto. **7 Vodnjak v Rožni dolini** Manj znan in zadnja leta manj popularen Plečnikov vodnjak – spomenik leži med ljubljanskimi vilami, ob Večni poti v Rožni dolini. Označuje Vidmarjevo vilo, v kateri so se zbrali zavedni Slovenci in se ob koncu aprila 1941 odločili za odpor proti okupatorju. Arhitekt ob deseti obletnici dogodka ni želel poseči v vrt vile, zato je postavil ob njeno ograjo kamnit, zglajen in rahlo usločen zaslon z elipsastim koritom. Zgornji del belega kamna je vzvalovan in izklesan v trikotno obliko, simbol Triglava. Nad srednjo konico je bila pritrjena kovinska rdeča zvezda, ki jo je odnesla politična nestrpnost. Spodaj naj bi v koritu rahlo valovala voda. Pred nami je simbolno slovenski grb. **8 Tivoli** Plečnik je bil mojster načrtovanja prepletov grajenih in zelenih površin. Njegova zasnova otroškega igrišča na robu parka Tivoli je izšla iz trikotnega tlorisa. Spominja na osnutek stožčastega parlamenta, kakršnega je isti arhitekt risal prav za v Tivoli. Stopnice se spuščajo v kotanjo, v kateri bi mogli čofotati otroci. Posebnost vodnjaka je otrok, goli deček s frigijsko čepico, simbolni stražar na robu kotanje. Zanj je Plečnik oblikoval poseben pomol in za fantičem postavil dva konfina. Deček se igra in bojuje z gosjo, ki jo stiska pod levo roko. Iz njenega kljuna brizga voda v močnem curku na sredino bazena. Kip je leta 1931 modeliral France Gorše.

1

2

3

4

5

6

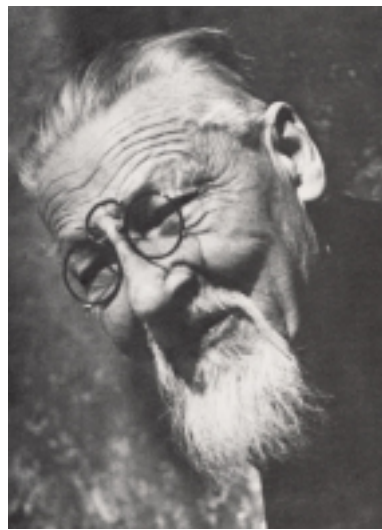

7

8

Plečnik in voda

Gojko Zupan

VODNJAKI, BREŽINE, MOSTOVI, ZAPORNICE, LJUBLJANICA, GRADAŠČICA

V deželnem mestu Ljubljani se je leta 1872 v mizarški družini rodil sin Jožef. Fantič je rasel sredi Gradišča, kjer se je skrivnost vode za vedno usidrala v njem. □ Posebno spoštovanje do vode je odraščajočemu sinu vzbudil oče, doma z obrobja Krasa. Blizu očetovega domačega kraja je stal mlin, kjer potok, preden izgine v globine, žene mlinsko kolo. Bodoči ustvarjalec je pil življenje in znanje kot očetov pomočnik. Potoval je v šole, v Graz (Gradec) in na Dunaj. Svojo zrelost je diplomirani arhitekt dosegel s potjo po Italiji, kjer se je sprehajal od vodnjaka do vodnjaka, ob Arnu in Tiberi. □ Plečnikov vstop v svet odraslih je bil vodnjak. Skupaj s prijateljem, kiparjem Engelhartom, ga je v spomin županu Luegerju oblikoval sredi Dunaja. Končan je bil spomladi leta 1909. Vodnjak je hommage Robbi, saj posnema trikotno tlorisno shemo z obeliskom. □ Hradčani v Pragi so bili nova postaja Plečnikovega ustvarjanja. Ureditev je krona češke prestolnice. Med vodnjaki predsednikove rezidence je monumentalen stenski vodnjak z levjo glavo in napisom SEMPER. □ Umetnik se je z nabranim znanjem vrnil domov, v mesto ob Ljubljani. Za rodno mesto je ustvaril nove trge, nove ambiente in jih oplemenitil z vodnjaki. Osnovna vodna vira mesta, Ljubljano in Gradaščico, je Plečnik oplemenitil z oblikovanjem njihovih nabrežij. Nad vodno korito je kot slavoloke razpел mostove in simboliko sklonjenih peric povzel z vrbami žaluškami.

DEDIŠČINA MESTA

Ali poznate Plečnika? Seveda ga! Toda ali poznate tudi njegova dela? Plečnikova zasluga je, da ima Ljubljana vrsto objektov, ki jo, v siceršnji urbanistični zmed, delajo lepšo. V tej številki glasila Vode vam predstavljamo tista Plečnikova dela, ki so povezana z vodo – mostove, fontane, vodnjake – med katerimi manjka še en biser – Mesarski most. Upam, da se boste potem, ko boste to Vodo prebrali, bolj zavestno ustvarili ob tej ali oni Plečnikovi stvaritvi. Anton Kranjc, glavni direktor

Gradaščica

Simbolna roka, ki je segla od Ljublanice, hrbtenice mesta, do Plečnikovega bivališča, je bila Gradaščica. Rečico, ki je neredko divji potok, so v mestu kanalizirali, poravnali. Arhitekt se je zavedal tega umetnega reza. Skušal je vodo in njeno obrobje oplemenititi. Zato je zaoblil posamezne dele brežin in nad vodnim tokom speljal peskane poti, okrašene s klopni.

Plečnik je posebej poudaril ključno točko življenja reke, kjer voda spremeni značaj in se iz predmestne reke, zamejene z zelenjem, prelevi v vodotok mesta v betonski preobleki. Arhitekt ni bil zadovoljen z golo strugo. Dodal je stopnišče ob vodi, da so do nje prišle perice ali otročad, ko je bila Gradaščica še dovolj čista. Dodal je brv, ki je povezala Trnovo in Eipprovo ter uredil ulico ob vodi. Prostor pred cerkvijo Janeza Krstnika v Trnovem je nadgradil s Trnovskim mostom. Vsi opisovalci radi ponavljajo, da je pred mostom izhodišče arhitekto-vih sprehodov po mestu, da se poti po kopnem in vodi iz tega žarišča razprše, žarkasto razpirajo poti po mestu, iz Plečnikovega domovanja do Kongresnega trga, do grajskega griča, do posameznih pomembnih palač. Posebnost je širok most, na katerem rastejo breze. Umetnik ga je zasnoval že leta 1928. V dinamičnem in za ta del mesta razkošnem loku se pne most nad vodo. Redki opazijo, da je most slavolok, ki slavi in sveti nad reko s svetilko v ozki piramidi.

Ljubljana

Reka Ljubljana je vdihnila mestu pod Gradom dušo. Počasi je tekla skozi mesto in se ob deževnih jesenih dvignila in zalila pritličja. Desetletja in stoletja so različni inženirji skušali popraviti to reko. Rimljani so jo porinili v novo strugo, da so mogli čolnariti in v čolne valiti kamenje iz Podpeči, v srednjem veku so zadrževali njen tok, da je bilo v jarkih mesta dovolj vode. V 18. stoletju je Gabrijel Gruber pol vode speljal po drugi strani griča in skozi nekdanje rokave znova v matično strugo. Dunajski inženir Alfred Keller je pred prvo svetovno vojno nasilno začrtal betonsko korito in ločil mesto od njegove reke. Plečnik je, podobno kot pri Gradaščici, uredil robove rečne struge. Njen vstop v mesto so na robu Trnovega označile široke stopnice, ozaljšane z drevoredom vrb žalušk. Sledila je drugačna melodija oblik z zelenimi brežinami in posameznimi balkoni nad reko ob Bregu. Sredi mesta, ob Čevljarskem mostu, je betonsko rečno korito stopnjevalo, speljal je pohodno teraso v nivoju nekdanjih pritličij. Neuki Ljubljančani te terase ne izkoristimo za sprehode, ostaja le simbolni balkon in velika greda s cvetjem. Za Tromostovjem so brežine znova zelena klančina. Ob njej so na mestni strani zrasle Tržnice in povezale poti med tremi mostovi in Zmajskim mostom. Zadnji preskok in zaključek vodne promenade je Plečnik zaprl z zapornicami. Za uresničitev zamisli je arhitekt porabil celo desetletje. Gotovo bi dodal še to in ono znamenitost, pa mu je to preprečil začetek druge svetovne vojne.

Čevljarski most

V srednjem veku so natanko vedeli, kje se struga Ljublanice najbolj približa grajskemu griču. Ožina je na mestu, kjer so postavili utrjena vrata in prvo obzidje mesta, pod Trančo. Lokacija se je meščanom zdela primerna za premostitev in stesali so lesen most, podoben spodnjemu, na sedanjem prostoru Tromostovja. Lesene tramove so morali pogosto obnavljati. Zato so bili meščani ponosni, ko so zbrali denar in namesto starega mostu leta 1867 postavili litoželeznega. Ta je v loku premostil bregova. Most so odlili v železarni v Dvoru pri Žužemberku; načrte zanj je narisal dunajski arhitekt J. Hermann. Pred gradnjo novega mostu so starega prestavili in danes služi obiskovalcem bolnišnic in Poljanskega nasipa.

Plečnik je leta 1931 pripravil načrte za nov most. Njegova arhitektura je postavljena kot široka, svetla ploščad nad reko. Plečnik je poravnal talne nivoje in stara stopnišča ob reki so izginila. Mesto je dobilo nov trg, na katerem lahko stoje stojnice ali igra godba. Most omejujejo le stroge, stebričaste balustrade in par izstopajočih kandelabrov na vsaki strani. Celota je kot klasicistični tempelj. Le streha manjka. Posamezne skice za most so takšno streho nakazovale, vendar si je arhitekt premislil in obdržal le visoke stebre na ograji. Za material je Plečnik znova uporabil beton. Stebra z lučmi poudarjata vitek nosilec, postavljen v rečno strugo.

Tromostovje

Kdorkoli išče os Ljubljane, zaide pod grajski grič in se mimo Magistrata sprehodi do Prešernovega trga. Mesto je raslo ob prehodu čez reko in naravni prehod je tam, kjer se Ljubljana v blagem loku ovija ob griču. V srednjem veku so v plitvino na tem mestu zabili lesene kole in zrasel je osrednji most mesta. Na njem so zrasle celo kolibe, v katerih so mesarji klali živino. Kasneje so mesarje preselili niže, ob nabrežje. V 19. stoletju je mesto zahtevalo nov, močnejši most. Kamnitega lepotca, ki se je z nosilcem usidral na sredo reke, je zasnoval gradbenik Giovanni Pic. Dela so zaključili leta 1842. Novi most je zadoščal le slabih sto let. Tramvaji in prvi avtomobili so bili nevarni za pešce in kolesarje.

Mestne oblasti so leta 1929 naročile Jožetu Plečniku, naj nariše nov most. Arhitekt je meščane presenetil. Narisal ni le enega, narisal je dva in ohranil starega. Strokovnjaki enotno pišejo, da je Tromostovje ena najbolj samosvojih arhitekto-vih umetnin, kjer se prepletajo mojstrstva urbanizma, arhitekture in detajla. Nizi načrtovanih ograj – balustrad so v megleno mesto prinesli vzore iz Benetk. Čokati most 19. stoletja je dobil vitki sosedi, brvi, eno prvih con za pešce v Evropi. Pahljača mostov se razpira proti Prešernovemu trgu in oblikujejo trg nad reko. S stopnišči vodijo do terase nad vodo in omogočajo sprehode tik ob vodi. Plečnika ni ustavilo niti pomanjkanje denarja. Ker ni bilo možnosti za kamnite ograje, je zasnoval betonske.

Zapornice na Ljubljani

Zapornice na Ljubljani so finale Plečnikove vodne promenade. Postavljene so med Vrazov in Ambrožev trg, ki ju je pravtako načrtoval Plečnik.

Centralni del ureditve Vrazovega trga so dominantne zapornice. Tehnična naprava je skrita za tremi velikimi betonskimi in kamnitimi stebrastimi nosilci, okrašenimi s kamnitimi vazami. Drugo stran zapornic krasi volutasti kapiteli in figuralne maske. Prečna greda naj bi služila kot brv za pešce, pa je danes zaprta. Na starejših načrtih je bila stavba zasnovana kot vitek niz nosilcev z zaobljenimi piloni in velikim jamborom za zastavo. Čas je celoto zgostil. Zapornice so gradili počasi in končane so bile več kot deset let po izrisih prvih osnutkov. Umetnik je dodal kiparsko okrasje. Z njim je baje želel označiti povezavo z etruskanskimi in drugimi simbolnimi predniki naših krajev.

Plečnikove tržnice

Ljubljanska tržnica je danes tako samoumevna, kot da od nekdanj stoji ob bregu Ljublanice. Uredili so jo šele po potresu, ki je bil leta 1895. Tedaj so prodajalke zelenjave usmerili na novi trg, ostale dejavnosti pa so razporedili ob desnem bregu. Stojnice ob vodi so postajale vedno bolj barakarsko naselje in mesto se je odločilo za novogradnjo. Zidane tržnice so postavljali med letoma 1939 in 1942. Hrbtenica in gosposki del tržnice je manieristično stebrišče, ki deli odprte površine od nekdanjih mesnic.